

ในแง่ที่ผมจึงอยู่ในฐานะเดียวกับท่าน-ผู้อ่าน ที่จะอาศัยวิจารณ์คุณภายใต้ขีดจำกัดของคน เขียนทัศนคติของคนขึ้นมาอีกทัศนคติหนึ่งต่อบทความของผมในอดีต (ซึ่งต่อไปนี้จะเรียกว่าผู้เขียน) ผ่านความเห็นของอ.กาญจนา (ซึ่งต่อไปนี้จะเรียกว่าผู้วิจารณ์)

โดยนัยนี้ผมจึงมีความเห็นตรงกับผู้วิจารณ์แต่ต้นว่า วัฒนธรรมชุมชนที่ผู้เขียนอ่านและเขียนเป็นเพียงส่วนเสี้ยวแห่งความเป็นวัฒนธรรมชุมชน แต่ทั้งนี้มิใช่เพราะว่าจะมีใครสามารถชี้แจงอธิบาย หรือให้ความหมายที่ถูกต้อง แน่นนอนกว่านี้ได้ ทว่าโดยนัยที่ว่าในเมื่อการอ่านเป็นการแพร่กระจายไปของความหมาย เป็นการให้ความหมายต่างๆ ของผู้อ่านอย่างสุดวิสัยที่นักเขียนจะควบคุมได้ การอ่านงานเขียนโดยใครก็ตามจึงเป็นเพียงส่วนเสี้ยวหนึ่งของความหมายต่างๆ เท่าที่งานเขียนชิ้นหนึ่งจะมีได้ เท่าที่ผู้อ่านจะอ่านไปได้ ดังนั้นแม้ความเข้าใจต่อวัฒนธรรมชุมชนของผู้วิจารณ์ก็เป็นส่วนเสี้ยวหนึ่งของความเป็นวัฒนธรรมชุมชน และต่อให้ผู้วิจารณ์จะเป็นผู้เคยเขียน และกำลังเขียนวัฒนธรรมชุมชนอยู่เอง ฐานะดังกล่าวก็ไม่ชอบธรรมพอที่จะควบคุมความหมายมันได้³

การเขียน/ความรู้/อำนาจ

ผมคิดว่าผู้วิจารณ์เข้าใจสิ่งที่ผู้เขียนเสนอไม่ตรงกับที่ผมเข้าใจ ผู้วิจารณ์พยายามปกป้องสิ่งที่ผู้เขียนเองก็เห็นด้วยกับผู้วิจารณ์ (แต่บนคนละฐานความคิดกัน) ทว่าผู้วิจารณ์กลับเข้าใจว่าสิ่งที่ผู้เขียน

วิจารณ์คือสิ่งที่ผู้เขียนปรารถนา ผู้วิจารณ์จึงพยายามวิจารณ์ผู้เขียนในประเด็นเดียวกับที่ผู้เขียนเองก็วิจารณ์ (แต่บนคนละฐานความคิดอีกเช่นกัน) กล่าวคือการทำผู้เขียนพยายามดูว่างานเขียนแนววัฒนธรรมชุมชนสร้างความสมจริงให้กับภาพที่ตนเองเสนออย่างไร นั่นเท่ากับในเบื้องต้นผู้เขียนเห็นตรงกับที่ผู้วิจารณ์พยายามชี้แจงอยู่แล้วว่า ภาพที่นักเขียนแนวนั้นเสนอสมจริง แต่ผู้วิจารณ์กลับเข้าใจว่าผู้เขียนอยากเห็นความสมจริง และวิจารณ์ผู้เขียนว่าไม่เข้าใจความเป็นอุดมการณ์ของงานเขียนแนวนั้น และไม่เห็นถึงพัฒนาการที่สมจริงมากขึ้นของงานเขียนแนวนั้น ทว่าความอยากเห็นความสมจริงหรือมากกว่านั้นคือความปรารถนาต่ออำนาจของความสมจริงนั้นแหละคือสิ่งที่ผู้เขียนพยายามวิจารณ์

ผมสงสัยว่าอะไรกันที่ทำให้ผู้วิจารณ์เข้าใจเช่นนั้น ประการหนึ่งผมคิดว่าน่าจะมาจากความเข้าใจต่อ “อุดมการณ์” (ideology) ของผู้วิจารณ์ ซึ่งประเด็นนี้ผมจะยกไปกล่าวถึงในส่วนถัดไป อีกประการหนึ่งน่าจะมาจากเสียงก้องจากข้อที่งานแนววัฒนธรรมชุมชนมักถูกวิจารณ์ว่าไม่สมจริง เป็นเพียงความฝันของนักพัฒนากลุ่มหนึ่ง สำหรับประเด็นนี้ผมคิดว่าผู้เขียนได้เสนอมุมมองใหม่ในการวิจารณ์งานเขียนแนววัฒนธรรมชุมชน คือแทนที่จะวิจารณ์อย่างเคยๆว่าภาพที่นักเขียนแนวนั้นเสนอไม่สมจริง กลับบอกว่าสมจริง แต่ความสมจริงนั้นเนื่องมาจากการทำให้สมจริง มากกว่าสะท้อนความสมจริงอย่างตรงไปตรงมา พร้อมกันนั้นผู้เขียนก็คงไม่สนใจว่าภาพที่จริงกว่านี้เป็นอย่างไร

³ทำนองเดียวกับการที่ผู้วิจารณ์มักขยายความงานเขียนของท่านด้วยวงเล็บ ผู้อ่านงานอาจารย์กาญจนาที่สนิทสนมกับผมมากที่สุดเคยกล่าวกับผมว่า “วงเล็บของอาจารย์มักจะทำให้เนื้อหาของสิ่งที่อยู่หน้าวงเล็บมีความหมายแคบลงไป หรือบางครั้งทำให้งุนงงมากขึ้น จนทำให้ไม่แน่ใจว่าอาจารย์เข้าใจสิ่งที่เขียนไว้หน้าวงเล็บอย่างไร” ในแง่นี้วงเล็บของผู้วิจารณ์จึงเป็นเพียงส่วนเสี้ยวหนึ่งของสิ่งที่อยู่หน้าวงเล็บเช่นกัน

เพราะที่ว่าจริงกว่านั้นก็อาจจะเป็นเพียงภาพที่ถูกทำให้ดูสมจริงกว่านี้เท่านั้น และการทำให้ดูสมจริงนั้นแหละที่ผมคิดว่าผู้เขียนเรียกว่า “การเขียน”

ถ้าเช่นนั้นการเขียนที่ผู้เขียนสนใจเกี่ยวพันกับอำนาจอย่างไรบ้าง ผมคิดว่ามี 2 สถานด้วยกัน 1. ในการที่การพูด เขียนถึงความจริงกระทำรุนแรงต่อปรากฏการณ์และความหมาย 2. ในการสถาปนาความสมจริงให้กับการพูด เขียนถึงความจริง ซึ่งทำให้ความจริงที่ถูกสถาปนาขึ้นมาชุดหนึ่ง มีฐานะความจริงเหนือความจริงที่ถูกสถาปนาขึ้นมาชุดอื่น ๆ กล่าวคือ

1. เมื่อลงมือเขียน นักเขียนมักปรารถนาที่จะเสนอความคมชัดของสิ่งที่ต้องการนำเสนอ มักปรารถนาจะทำให้ความหมายที่ตนต้องการเสนอเป็นรูปเป็นร่างชัดเจนและทำให้ผู้อ่านเห็นตรงกับตน จึงพยายามขจัดความสลับซับซ้อน รายละเอียดที่ยุ่งเหยิงของปรากฏการณ์ และขจัดความเป็นไป

ได้ที่ความหมายจะมีหลากหลาย ขจัดโอกาสที่ความหมายจะพลิกผันไปในการอ่าน ในการนี้ความหมายและปรากฏการณ์ที่หลากหลายซับซ้อนจึงถูกจัดระบบ ถูกให้คำอธิบาย สร้างการตีความ รูปแบบที่ตายตัว ทำให้มีอัตลักษณ์ (identity) การศึกษาไกลของอำนาจของการเขียนในแง่นี้จึงได้แก่การดูว่าการเขียนกระทำรุนแรงกับปรากฏการณ์อย่างไรบ้าง สร้างอัตลักษณ์ของปรากฏการณ์ขึ้นมาอย่างไร (แม้ว่าอัตลักษณ์นั้นจะเป็น ideal type ดังที่ผู้วิจารณ์พยายามปกป้อง สำหรับผมสิ่งที่น่าสนใจคือการสร้าง ideal type นั้นกระทำรุนแรงต่อปรากฏการณ์อย่างไร)⁴

2. นอกจากทำให้ตายตัวแล้วความสมจริงของปรากฏการณ์ยังขึ้นอยู่กับว่า ภาพนั้นถูกนำเสนอหรืออีกนัยหนึ่งถูกสร้างอย่างน่าเชื่อถือแค่ไหน ในแง่นี้ความสมจริงจึงมิได้อยู่ที่การสอบสวนว่าผู้ศึกษามีวิธีการศึกษาหาความจริงที่แบบยลแค่ไหน หรือวิธีการศึกษาของผู้เขียนจะเข้าถึงความจริงได้

⁴งานที่วิจารณ์แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนด้วยการ “พิสูจน์ผิด” อย่างเป็นทางการ “พิสูจน์ผิด” อย่างเป็นทางการ “พิสูจน์ผิด” อย่างเป็นทางการ อ้างถึงความถูกต้องสมจริงกว่า และมองว่างานเขียนแนววัฒนธรรมชุมชนเป็นอุดมคติ เป็นจินตนาการ ที่น่าสนใจชิ้นหนึ่ง ได้แก่ Jeremy Kemp. “The Dialectics of Village and State in Modern Thailand” *Journal of Southeast Asian Studies* 22, 2. ซึ่งเสนอว่าหมู่บ้าน (หน่วยการวิเคราะห์ และพื้นฐานทางสังคมที่สำคัญของวัฒนธรรมชาวบ้าน) ไม่มีอยู่จริงในสังคมวัฒนธรรมไทย แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยรัฐและนักวิชาการ นอกจากนั้นในการศึกษาผลงานของฉัตรทิพย์ นาถสุภา-นักคิดที่สำคัญคนหนึ่งในกระแสวัฒนธรรมชุมชน อานันท์ กาญจนพันธ์ได้วิจารณ์ถึงข้อบกพร่องในงานของฉัตรทิพย์ด้วยการ “พิสูจน์ผิด” ดังกล่าวไว้หลายประเด็นด้วยกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางระเบียบวิธี และผลการศึกษา โปรดดูอานันท์ กาญจนพันธ์ “สังคมไทยตามความคิดและความไม่ใฝ่ฝันของอาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา” เอกสารประกอบการสัมมนาโครงการ “เมืองไทยในความใฝ่ฝันของนักคิดอาวุโส” สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2539 : 41-49.

⁵สำหรับการศึกษาถึงการพูด เขียนถึงหรือวาทกรรมว่าด้วย “ผู้อื่น” Edward Said เคยแสดงให้เห็นว่าวาทกรรมว่าด้วยตะวันออกของชาวยุโรปนั้นกระทำรุนแรงต่อความเป็นตะวันออกอย่างไร โปรดอ่าน E. Said. *Orientalism: Western Conceptions of the Orient*. (London: Penguin Books, 1995).

หรือไม่ แต่อยู่ที่ว่าผู้ศึกษา ในฐานะนักเขียนสามารถ ทำให้งานตนสมจริงได้แค่ไหน⁶ และเมื่อพิจารณา ถึงความสัมพันธ์ระหว่างการพูด เขียนถึงความจริง (เกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือเรื่องใดเรื่องหนึ่ง) ชุดต่างๆ ความจริงชุดต่างๆต่างก็พยายามสถาปนาตนเองขึ้น เหนือความจริงชุดอื่นๆ ทั้งนี้มีได้ด้วยฐานที่ว่า ความจริงของใครได้มาด้วยระเบียบวิธีที่ถูกต้อง แม่นยำกว่า หรือเข้าใกล้ความจริงกว่ากันเพียงใด แต่วางอยู่บนฐานที่ว่าความจริงของใครชัดเจน สมจริงกว่าใคร น่าเชื่อถือกว่าใคร⁷

ถ้าเห็นดังที่ผู้วิจารณ์ว่างานเขียนวัฒนธรรมชุมชนนั้นไม่มีอำนาจจะโรมามากมาย เพราะเป็น แนวทางที่ถือว่าแต่ละคนนำไปปฏิบัติเลย ผู้สนใจ

อ่านก็ยังมีอยู่จำกัด ประเด็นเรื่องอำนาจในงาน เขียนที่ผู้เขียนเสนอจึงไม่น่ากังวลเท่ากับว่า แท้จริง แล้วงานเขียนยังไม่มีอำนาจ ทั้งนี้เพราะการที่แนวคิดจะเป็นที่ยอมรับหรือไม่ นั่นส่วนหนึ่งอยู่ที่ผู้อ่าน⁸

แต่ผมกลับเห็นตรงกันข้าม ในระยะเกือบ 2 ทศวรรษที่ผ่านมาผมคิดว่าวัฒนธรรมชุมชนเป็น กระแสความคิดต้านกระแสหลัก (counter-hegemony) ที่โดดเด่น และประสบความสำเร็จ อย่างยิ่ง ดังจะสังเกตได้จากประการแรก งานเขียนแนวนี้ได้รับการตีพิมพ์อย่างต่อเนื่องในระยะ สิบปีที่ผ่านมา แม้ว่าสถาบันที่สนับสนุนงานแนวนี้ จะเป็นสถาบันทางวิชาการ หรือองค์กรเอกชนที่ไม่ แสงงกำไร การตีพิมพ์อย่างต่อเนื่องก็น่าจะเป็น

⁶งานที่กล่าวถึงการสร้าง authority ในวาทกรรมว่าด้วยผู้อื่น ที่สำคัญได้แก่ James Clifford. "On Ethno-graphic Authority" in James Clifford *The Predicament of Culture: Twentieth Century Ethnography, Literature and Art*. (Cambridge: Cambridge University Press) 21-54.

⁷การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างถ้อยคำ ความหมาย และการเปลี่ยนแปลงความหมายที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การต่อสู้ช่วงชิงกันนิยามความหมาย ที่สำคัญได้แก่ Raymond Williams. *Culture and Society*. (London: Penguin Books, 1961). และ Valentin Volosinov. *Marxism and the Philosophy of Language*. (New York: Seminar Press, 1973).

⁸ในทาง "สื่อศึกษา" (media studies) การศึกษาถึงบทบาทของผู้อ่าน/ผู้รับสารในการทำให้ความหมายของสื่อพลิกผันไปจากที่ผู้เขียน/ผู้ส่งสารต้องการ ดังที่ผู้วิจารณ์กล่าวถึง นอกจากงานของ Barthes ที่ผมอ้างถึงข้างต้นแล้ว งานที่ถือว่าเป็นการบุกเบิกการศึกษาด้านนี้ได้แก่ Stuart Hall. "Encoding and Decoding in Television Discourse" (CCCS Stencilled Paper 7, University of Birmingham, 1973). การศึกษาแนวนี้ได้ชี้ให้เห็นบทบาทของผู้รับสารว่าไม่ได้อยู่ในฐานะของผู้ถูกครอบงำอย่าง passive แต่เป็นผู้กระทำทางสังคมที่อาจตีความ หรือให้ความหมายที่ต่างไปจากที่ผู้ส่งสารต้องการ การศึกษาแนวนี้จึงมอง กระบวนการรับ-ส่งสารต่างจากแนววิเคราะห์สื่อของกลุ่ม "effect theory" ทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นแนว behavioral science หรือกลุ่ม Frankfurt School อย่างไรก็ตาม แม้ว่าผู้รับสาร/ผู้อ่านจะมีบทบาท แต่บทบาทดังกล่าวก็มีอยู่ภายใต้เงื่อนไขข้อกีดกันบางอย่าง มีอยู่ในขอบเขตของโครงสร้างที่มีอำนาจครอบงำผู้กระทำทางสังคมอยู่ในระดับหนึ่ง ดังนั้นผมจึงเห็นด้วยว่าในการศึกษาการสื่อสารจึงควรพิจารณาทั้งทางด้านผู้บริโภคนและผู้ผลิตสาร ดังที่ผู้วิจารณ์ท้วงติงผู้เขียน

เครื่องซึ่งได้บ้างว่างานเหล่านี้มีลูกค้ายู่มากเพียงไร⁹ ประการที่สอง เมื่อพิจารณางานเขียนแนวนั้นตั้งแต่ ทศวรรษ 2520 ปรากฏว่าตั้งแต่ทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา นักเขียนงานแนวนั้นได้ขยายจากที่เป็น นักพัฒนาไปสู่นักวิชาการมากขึ้น¹⁰ และตั้งแต่กลาง ถึงปลายทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา แนวคิดดังกล่าวได้สร้างกระแสตื่นตัวต่อ “ชุมชน” ที่แม้แต่ นักวิชาการชั้นนำในสังคมไทยก็เข้าร่วมมากยิ่งขึ้น¹¹ การเข้าร่วมของนักวิชาการดังกล่าวในแง่หนึ่งมอง ได้ว่างานแนวนั้นคงมีพลังดึงดูดบางอย่างที่ทำให้ นักพัฒนาและนักวิชาการที่มีชื่อเสียงจำนวนหนึ่ง สนับสนุน อีกด้านหนึ่งเมื่อนักวิชาการเหล่านี้เข้า ร่วมกระแสก็ยิ่งทำให้กระแสนี้มีความน่าเกรงขาม น่าเลื่อมใสยิ่งขึ้น ประการที่สาม จากข้อมูลของ

Maniemai and Tips เมื่อ พ.ศ.2528 แสดงให้เห็นว่าองค์กรเอกชนที่ทำงานด้านการพัฒนา (development oriented NGOs) ส่วนใหญ่มักมี แนวคิดที่สอดคล้องกับแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน¹² ประการที่สี่ แม้แต่รัฐเองก็มีโครงการที่อาจกล่าวได้ ว่าด้านหนึ่งได้รับอิทธิพล หรืออีกด้านหนึ่งผนวก คัดแปลงเอาโครงการที่วัฒนธรรมชุมชนเสนอเข้าไป เป็นส่วนหนึ่งของตนเช่นกัน เป็นต้นว่าการ ส่งเสริมการเกษตรผสมผสานทั้งของทางราชการ และโครงการพระราชดำริ นั้นแสดงถึงว่าแนวคิดนี้มี อิทธิพลต่อรัฐไม่ทางบวกก็ลบไม่น้อยเช่นกัน¹³

ผมคิดว่าปัจจัยที่มีส่วนเกื้อหนุนให้เกิด การเติบโตขยายตัวดังกล่าวน่าจะมาจากหลายๆ องค์กรประกอบด้วยกัน เป็นต้นว่าการเติบโตของคน

⁹งานเขียนแนววัฒนธรรมชุมชนที่ดีพิมพ์ใน พ.ศ.2538 ได้แก่ กาญจนา แก้วเทพ. เครื่องมือทำงาน แนววัฒนธรรมชุมชน. (กรุงเทพฯ: Mild Publishing, 2538). และ สมพันธ์ เตชะอธิก, ปรีชา อุยตระกูล และชิน ศรีสวัสดิ์. ศักยภาพและเครือข่ายผู้นำท้องถิ่น. (พิมพ์ครั้งที่สอง, กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2538).

¹⁰ยกตัวอย่างเช่นกาญจนา แก้วเทพ. “การทำงานพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน: คืออะไรและทำอะไร” (3ตอน) สังคมพัฒนา 1-2/2531: 14-35, 3-4/2531: 16-22, 5/2531: 17-20.). กาญจนา แก้วเทพและ กนกศักดิ์ แก้วเทพ. การพึ่งตนเอง ศักยภาพในการพัฒนาของชนบท. (กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, 2530). จักรทิพย์ นาดสุภา. เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2528).

¹¹เช่นนิธิ เอียวศรีวงศ์ “การศึกษาเพื่อฟื้นฟูศักยภาพของชุมชน” ใน เสรี พงศ์พิศ (บรรณาธิการ). ทิศทางหมู่บ้านไทย. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หมู่บ้าน, 2531: 25-3). ประเวศ วะสี. ปัญหาวิกฤตด้าน ชนบท...สู่ทางรอด. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หมู่บ้าน, 2533). ยศ สันตสมบัติ. แม่หญิงลีขยายตัว: ชุมชนและ การค้าประเวณีในสังคมไทย. (กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา 2534). เสน่ห์ จามริก. สังคมไทยกับการพัฒนาที่ก่อปัญหา. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คบไฟและไวไลยา, 2537).

¹²Maniemai Tongsavate and W. E. J. Tips. Coordination between Government and Non-Government: A Case Study of Planning and Implementation of Integral Rural Development at the Local Level. (Bangkok: Division of Human Settlements Development, Asian Institute of Technology): 54.

¹³ยุคติ มุกดาวิจิตร “การก่อตัวของกระแส “วัฒนธรรมชุมชน”ในสังคมไทย: พ.ศ.2520-2537” (วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538): 63-66.

ชั้นกลางซึ่งเป็นกำลังสำคัญของการเติบโตของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน การขยายตัวของเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำระหว่างภาคเมืองกับภาคชนบท ภาคอุตสาหกรรมกับภาคการเกษตร การแสวงหาแนวทางการพัฒนาแนวใหม่ที่วิพากษ์วิจารณ์ความเหลื่อมล้ำดังกล่าว และเสนอทางเลือกใหม่ในลักษณะ post-colonialism และ populism ซึ่งวัฒนธรรมชุมชนในประเทศไทยเป็นกระแสหนึ่งในกระแสดังกล่าวที่เกิดขึ้นทั่วโลก ความสับสนเนื่องระหว่างแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน กับแนวคิดประชานิยมที่ต่อต้านจักรวรรดินิยมตั้งแต่ทศวรรษ 2490 ตลอดจนถึงลักษณะเฉพาะตัวบางอย่างของขบวนการวัฒนธรรมชุมชนที่แตกต่างจากกระแสด้านอื่น ๆ ในสังคมไทย โดยเฉพาะกระแสความคิดแบบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์¹⁴ ที่สำคัญคือลักษณะที่เรียกว่าเป็น new social movement¹⁵ ส่วนการเขียนที่ผู้เขียนสนใจก็คงเป็นอีกองค์ประกอบหนึ่งที่ผมคิดว่าน่าพิจารณา

ผมคิดว่า การพิจารณาความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการเขียนดังกล่าวช่วยชี้ให้เห็นว่า ภาพที่แลดูเป็นองค์ความรู้/ความจริง ก็เป็นเพียงผลผลิตของกลไกการสร้างความจริงในกระบวนการของการพูด เขียนถึงความจริงที่เคลือบคลุมไปด้วยความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ในการนี้ แม้แต่การบอกเล่าถึงสิ่งที่ประสบมาเองบางกรณีเราอาจจะเห็นว่าเป็น

การสะท้อนถึงสิ่งที่เห็นมาอย่างตรงไปตรงมา แต่อันที่จริงมันกลับเคลือบแฝงไว้ด้วยความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ดังตัวอย่างที่ผู้วิจารณ์ยกมาว่า “บางกรณีการเขียนอาจเป็นการแสดงอำนาจ แต่ในบางกรณีการเขียนก็อาจเป็นเพียงการนำมาเล่าสู่กันฟัง อย่างเช่นที่นักวัฒนธรรมชุมชนบางคนเขียนถึงชุมชนที่ตนเองไป ในอาคารของโคลัมบัสที่ได้ไปเจอเอาโลกใหม่เข้า” (ขีดเส้นใต้โดยผมเอง) ผมคิดว่านี่คงเป็นเพราะผู้วิจารณ์ยังอาจเข้าใจถึงความ “ถล่มทลาย” (คำของผู้วิจารณ์เอง) ของประเด็นเรื่องอำนาจกับการเขียนน้อยเกินไป ผู้วิจารณ์จึงมองไม่เห็นสิ่งที่รู้กันดีว่าความสัมพันธ์ระหว่างโคลัมบัสกับอเมริกันนั้นเป็นความสัมพันธ์ระหว่างตัวแทนของจักรวรรดินิยมกับล่าอาณานิคมโพ้นทะเล กับทวีปที่ต้องการได้เป็นอาณานิคม ถ้าเราไม่สนใจความสัมพันธ์ดังกล่าว การบอกเล่าถึงอเมริกาของโคลัมบัสก็คงเป็นดังที่ผู้วิจารณ์เข้าใจคือ โคลัมบัสเห็นอะไรก็เล่ามา แต่หากเรามองถึงบริบทของการเขียนที่มากไปกว่าเพียงการถ่ายทอดสิ่งที่เห็นเหมือนประสบการณ์ตรง เราก็คงจะเห็นเชื้อยแห่งอำนาจที่แผ่ขานอยู่ในคำบอกเล่าถึงอเมริกาของโคลัมบัส เห็นฉายาของอำนาจในสายดาที่แลดูบริสุทธิ์ของโคลัมบัส¹⁶ อย่างไรก็ตามผมไม่เห็นด้วยกับที่ผู้วิจารณ์กล่าวว่า “หากสรุปว่าการเขียนทุกครั้งสถาปนาอำนาจ ก็คงไม่มีอะไรให้ศึกษาอีก” ทั้งนี้เพราะที่สำคัญกว่าข้อ

¹⁴โปรดดู ยุคติ มุกดาวิจิตร “การก่อตัวของกระแส “วัฒนธรรมชุมชน” ในสังคมไทย: พ.ศ.2520-2537” (วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวชิวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538) 10-66.

¹⁵ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. “การเมืองแบบใหม่, ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่, และวาทกรรมการพัฒนาชุดใหม่” วารสารธรรมศาสตร์ 20, 4.

¹⁶Tzvetan Todorov. *The Conquest of America: The Question of the Other*. (Translated by Richard Howard. New York: Harper and Row, 1984): 3-50. นอกจากสายดาที่เคลือบคลุมไปด้วยความสัมพันธ์เชิงอำนาจแล้ว Todorov ยังแสดงให้เห็นว่า โคลัมบัสนั้นมีได้มอง “อเมริกา” ไม่ว่าจะป็นรูปร่างหน้าตา วิถีชีวิตของชนพื้นเมือง หรือแม้แต่ภูมิประเทศตามธรรมชาติอย่างที่มีมันเป็นเลย

สรุปดังกล่าวคือการเปิดเผยให้เห็นว่าการเขียน
สถาปนาอำนาจอย่างไรต่างหาก

อุดมการณ์และวาทกรรม

ดั่งที่ผมได้เกริ่นไว้ข้างต้นว่า ความเข้าใจที่
ไม่ตรงกันระหว่างผมกับผู้วิจารณ์ ต่อกงานของผู้
เขียนประการหนึ่งน่าจะมาจากทัศนคติต่ออุดมการณ์
ที่ผมเข้าใจไม่ตรงกับผู้วิจารณ์ ผู้วิจารณ์พยายาม
ชี้แจงว่างานเขียนแนววัฒนธรรมชุมชนเป็นงานเชิง
อุดมการณ์ ดังนั้นจึงมีลักษณะ “เวอร์ที่สุดสุด หรือ
โรแมนติคไปบ้าง” หรืองานแนวนี้อาจไม่สมจริง ผู้
เขียนจึงอาจถามถึงว่าที่จริงๆ มีอยู่ที่ไหนหรือไม่
หรือการทำงานเหล่านี้มีลักษณะเชิงอุดมการณ์ เป็น
เสมือนภาพในจินตนาการ ผู้เขียนจึงรู้สึกอึดอัดกับ
งาน เพราะอยากเห็นของจริง ฯลฯ แต่หากดูงาน
เขียนแนวนี้อย่างมีพัฒนาการแล้ว ผู้วิจารณ์กล่าว
จะเห็นว่างานเขียนแนวนี้จะ “ค่อยๆ รู้ขึ้น” หรือ
สมจริงขึ้นเรื่อย ๆ ผู้วิจารณ์จึงเห็นว่างานเขียนแนว
นี้ไม่ใช่นวนิยาย แต่เป็น “ฐานข้อมูลชุดหนึ่งที่จะ
ต้องนำมากำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนา” นอกจาก
นั้นผู้วิจารณ์ยังชี้แจงว่า อันที่จริงภาพชนบทที่ผิดไป
จากความเป็นจริงนั้นถูกวาดขึ้นโดยการพัฒนา
กระแสหลัก ขณะที่ภาพที่งานแนววัฒนธรรมชุมชน
เสนอ เป็นภาพความจริงที่ถูกละลายไป ผมเห็นว่า
แนววิเคราะห์ “อุดมการณ์” ของผู้วิจารณ์ดังกล่าวมี
ทัศนคติเชิงญาณวิทยา (epistemology) ที่แตกต่าง
จากการวิเคราะห์วาทกรรมที่ผู้เขียนใช้

อันที่จริงการวิเคราะห์การเขียน พูดถึงสิ่ง
ต่างๆ หรือวาทกรรม ก็เป็นส่วนหนึ่งของการ
วิเคราะห์อุดมการณ์ แต่เนื่องจากการวิเคราะห์
อุดมการณ์มีอยู่หลากหลายแนวด้วยกัน การ
วิเคราะห์อุดมการณ์บางแนวจึงแตกต่างจากการ
วิเคราะห์วาทกรรมบางแนว¹⁷ ที่เกี่ยวข้องโดยตรง
กับความเข้าใจที่ไม่ตรงกันระหว่างผมกับผู้วิจารณ์คือ
ความแตกต่างระหว่างแนววิเคราะห์อุดมการณ์ที่
มองว่าอุดมการณ์คือจิตสำนึกที่ผิดพลาด (false
consciousness) ซึ่งชนชั้นนำทางอำนาจพยายาม
ใช้ครอบงำสังคม กับแนววิเคราะห์อุดมการณ์ที่มอง
ว่าอุดมการณ์คือกระบวนการต่อสู้ทางสังคม-
การเมืองในระดับของสัญญาณ (sign) ความหมาย
และการสถาปนาความหมาย ซึ่งไม่ว่าจะเป็นชนชั้น
ที่ครอบงำ หรือชนชั้นที่ถูกครอบงำ หรือกลุ่มสังคม
ใด ต่างก็ผลิตอุดมการณ์ของตนเพื่อครอบงำและ
ต่อต้านการครอบงำทางอุดมการณ์ ดังนั้นวาทกรรม
จึงเป็นรูปแบบหนึ่งของอุดมการณ์ และวาทกรรมที่
อุดมการณ์แต่ละฝ่ายใช้ต่างก็มีฐานะเดียวกันคือ ไม่
มีของใครจริง ของใครลงไปกว่ากัน

ความคล้ายคลึงกันระหว่างทัศนคติของผู้
วิจารณ์ และแนววิเคราะห์ที่สนใจวิเคราะห์จิตสำนึก
ที่ผิดพลาดได้แก่การที่ผู้วิจารณ์มองว่า หากแนวคิด
วัฒนธรรมชุมชนเป็นอุดมการณ์ ในระยะแรกๆ ที่มี
การก่อตัว แนวคิดอาจยังไม่ชัดเจน อาจยังดูเป็น
จินตนาการ แต่ในระยะหลัง แนวคิดจึงเริ่มสมจริง
มากขึ้น เปิดเผยให้เห็นข้อมูลของชนบทได้ถูกต้อง
มากขึ้น ตรงกันข้าม การพัฒนากระแสหลักต่างหาก

¹⁷Diane Macdonell. Theories of Discourse: An Introduction. (Oxford and New York: Basil Blackwell, 1989). และ Terry Eagleton. Ideology: An Introduction. (London and New York: Verso, 1991).

ที่เป็นอุดมการณ์ที่ผิดพลาด เพราะเสนอภาพชนบทที่บิดเบือนจากความจริงมาตลอด ส่วนแนววิเคราะห์ของผู้เขียนนั้นมิได้สนใจว่าภาพชนบทที่งานเขียนแนววัฒนธรรมชุมชนเสนอเป็นภาพลวงหรือจริงกว่าที่การพัฒนากระแสหลักเสนอหรือไม่ แต่สนใจว่าภาพนั้นถูกสถาปนาขึ้นมาอย่างไร ในบริบทของการต่อสู้ทางความหมาย การต่อสู้ทางสัญลักษณ์ว่าด้วยชนบทตงนั้นผมจึงคิดว่าแทนที่งานแนววัฒนธรรมชุมชนจะมีลักษณะ “เวอร์ที่สุดสุดหรือโรแมนติก” ผู้เขียนพยายามดูว่าความ “ชัดเจนสมจริงที่สุดสุด หรือเรียลลิสติก” มีส่วนสถาปนาอำนาจให้กับวาทกรรมวัฒนธรรมชุมชนอย่างไร

หากเรายังคงพยายามแบ่งแยกจิตสำนึกที่ผิดพลาดออกจากจิตสำนึกที่ถูกต้อง หรือพยายามหาจิตสำนึกที่จริงแท้กว่าอุดมการณ์กระแสหลัก ผมคิดว่าเราน่าจะลองพิจารณาข้อท้วงติงบางประการที่เทอร์รี่ อีเกิลตัน (Terry Eagleton) นักวรรณคดีวิจารณ์แนวมาร์กซิสต์ชาวอังกฤษ เคยแสดงไว้ว่า ปัจจุบันแนววิเคราะห์ดังกล่าวไม่เป็นที่นิยมแล้ว เนื่องจาก ประการแรก ในปัจจุบันความสนใจต่อการแสวงหาวิธีการเข้าถึงความจริงที่ดีที่สุดหรือญาณวิทยานั้น กำลังลดความนิยมลงเพราะทัศนคติที่ว่ามีความคิดสอดคล้องกับความเป็นจริงภายนอกเป็นทัศนคติไม่น่าเชื่อถือไปเสียแล้ว ประการที่สอง ทัศนคติว่ามีจิตสำนึกที่ผิดพลาดมีนัยยะที่ว่า มีความเป็นไปได้ที่จะมีจิตสำนึกที่ถูกต้องกว่าอยู่ เป็นแนวคิดที่กำลังถูกตั้งข้อสงสัยเกิดอย่างมาก ประการที่สาม ความเชื่อที่ว่านักทฤษฎีซึ่งที่จริงก็เป็นเพียงชนกลุ่มน้อยกลุ่มหนึ่ง ผูกขาดองค์ความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์ว่าสภาพสังคมที่แท้จริงเป็นอย่างไรนั้น มีนัยยะที่ไม่

เป็นประชาธิปไตย¹⁸

โดยนัยนี้ ทัศนคติต่ออุดมการณ์ของผู้วิจารณ์จึงตกอยู่ในฐานะเดียวกับงานเขียนแนววัฒนธรรมชุมชนที่ผู้เขียนวิจารณ์คือ 1. มีญาณวิทยาแบบ representationism 2. พยายามอ้างว่าความรู้ของคุณถูกต้อง เข้าใกล้ความจริงกว่าผู้อื่น 3. ไม่เป็นประชาธิปไตยทางความคิด

หากยืนอยู่บนแนววิเคราะห์อุดมการณ์ที่ไม่ปกป้องความถูกต้องของจิตสำนึกตนเองแล้ว ผมเห็นผู้วิจารณ์เล่นอยู่ 2 บทบาท บทบาทแรกหากผู้วิจารณ์ตระหนักต่อประเด็นดังกล่าวดี หรือรู้ทั้งรู้ว่าความ (ค่อยๆ) ชัดเจนสมจริง (ขึ้น) ของงานเขียนแนววัฒนธรรมชุมชนเป็น “ภาษาอุดมการณ์” ของแนวคิดนี้ การที่ผู้วิจารณ์พยายามยืนยันถึงความสมจริงดังกล่าวจึงเป็นการพยายามปกปิดฐานะความเป็นอุดมการณ์ ความเป็นสิ่งสร้างของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน หรือพยายามหว่านล้อมผู้อ่านว่าอุดมการณ์วัฒนธรรมชุมชนลวงน้อยกว่า หรือไม่ลวงเหมือนอุดมการณ์พัฒนากระแสหลัก บทบาทที่สอง แยกว่านั่น ความที่ผู้วิจารณ์ไม่ให้ความสำคัญต่อการเขียน หรือภาษาอุดมการณ์นั่นเองที่ทำให้ผู้วิจารณ์ตกลงไปในภาพชนบทที่งานเขียนแนววัฒนธรรมชุมชนสร้างไว้ ทั้งนี้เพราะลักษณะของงานเขียนที่ค่อยๆ มีลักษณะผันน้อยลง ทำให้ผู้วิจารณ์ไม่เห็นว่าการสมจริงดังกล่าวเป็นเพียงวิธีการนำเสนอที่มีประสิทธิภาพวิธีหนึ่งในการต่อสู้ทางอุดมการณ์ นี่หมายความว่า ลักษณะของอุดมการณ์ที่มีประสิทธิภาพมาก ลักษณะหนึ่งได้แก่อุดมการณ์ที่ทำให้ภาพที่วาดขึ้นมาเป็นเสมือนภาพความจริงที่ถูกสะท้อนมายังผู้รับการ

¹⁸Eagleton. *Ideology* 10–11.

ถ่ายทอดอย่างตรงไปตรงมา เสมือนไม่มีสื่อกลางปิด
กัน มิได้ถูกกำกับ ตกแต่งใด ๆ¹⁹

วาทกรรม, โลกแห่งความเป็นจริง และ ปฏิบัติการทางสังคม

ผมไม่เห็นด้วยกับที่ผู้วิจารณ์กล่าวว่า

ปัจจุบันในวงวิชาการเริ่มมีความสนใจในประเด็นปัญหาเรื่องช่องว่างระหว่าง ‘the words’ กับ ‘the things’ ว่าระหว่างถ้อยคำกับเรื่องจริงไม่ว่าจะเป็นวัตถุหรือการกระทำนั้น ชักจะเป็น “คนละเรื่องเดียวกัน” ไปเสียแล้ว ดังนั้นในขณะที่ผู้เขียนมีความเป็นห่วง “โลกแห่งถ้อยคำ” ค่อนข้างมาก ผู้วิจารณ์กลับปริวิตกในเรื่องของ “โลกแห่งความจริง” มากกว่า กล่าวคือสำหรับผู้วิจารณ์แล้ว ไม่ว่าจะงานเขียนวัฒนธรรมชุมชนจะพูด/เขียนอย่างไร ก็ยังอาจจะไม่สำคัญเท่ากับว่า เวลาทำงานจริงนั้น

ปฏิบัติอย่างไร

ตรงกันข้าม ผมกลับเห็นว่า

ปัจจุบันในวงวิชาการเริ่มมีความสนใจในประเด็นปัญหาเรื่องช่องแคบระหว่าง ‘the words’ กับ ‘the things’ ว่าระหว่างถ้อยคำกับเรื่องจริงไม่ว่าจะเป็นวัตถุหรือการกระทำนั้น ชักจะเป็น “เรื่องเดียวกัน” ไปเสียแล้ว ดังนั้นในขณะที่ผู้วิจารณ์ปริวิตกในเรื่องของ “โลกแห่งความจริง” มากกว่า ผมกลับหวังจะให้เรามีความเป็นห่วง “โลกแห่งถ้อยคำ” ไม่น้อยไปกว่า “โลกแห่งความเป็นจริง” กล่าวคือสำหรับผมแล้ว ไม่ว่าจะเวลาทำงานจริงนั้นนักพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนจะปฏิบัติอย่างไร งานเขียนแนววัฒนธรรมชุมชนก็มีส่วนกำหนดทิศทางไม่มากนักน้อย

ทั้งนี้เพราะ

ประการแรก หาก “ประสบการณ์ตรง อาจจะไม่ได้เป็นการสะท้อนอย่างบริสุทธิ์ แต่เป็นการสร้างแซมสะท้อน” ดังที่ผู้วิจารณ์เองได้แสดงทัศนะไว้ ความสัมพันธ์ระหว่าง “คำ” กับ “สิ่ง” ก็อาจจะเป็นได้ทั้งแยกจากกันได้และแยกจากกันไม่ได้ กล่าวคือในกรณีแรก หากเราไม่แน่ใจว่า

¹⁹ ดังนั้นภาพถ่ายจึงเป็นภาษาอุดมการณ์ที่ทรงพลังมาก เพราะภาพถ่ายเป็นเสมือนภาพสะท้อนความเป็นจริงอย่างตรงไปตรงมาที่สุด แต่หากผู้วิจารณ์ไม่ทราบว่าจะค้นหาแนวทางใหม่ ๆ ในการถ่ายภาพอย่างไร ขอให้ลองดู Michael J. Shapiro. “The Political Rhetoric of Photography” (in Michael J. Shapiro. The politics of Representation. Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1988: 124–178). นอกจากนี้จะกล่าวถึงกลไกของอำนาจที่ถูกกดบังไว้ด้วยความสมจริงของภาพถ่าย (แบบสมจริง) แล้ว Shapiro ยังได้ยกตัวอย่างภาพถ่ายแนว avant-garde ที่พยายามค้นหาแนวทางใหม่ ๆ ในการถ่ายภาพ เพื่อหลบหลีกไปจากการอ้างความสมจริงของภาพถ่าย รวมทั้งงานที่พยายามใช้ภาพถ่ายเพื่อการต่อสู้ทางการเมือง อันที่จริงความพยายามที่จะแสวงหาแนวทางทางศิลปะใหม่ ๆ ที่พ้นไปจาก realism เพื่อการต่อสู้ทางการเมืองมีมาตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1930 แล้ว ตัวอย่างที่สำคัญได้แก่ Walter Benjamin “Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction” in *Illuminations*. (London: Cape, 1970).

ประสบการณ์ตรงมีอยู่หรือไม่ หรือเราไม่แน่ใจว่า ประสบการณ์ที่เราได้รับเป็นการสะท้อนอย่าง บริสุทธิ์หรือไม่ นั่นหมายความว่าเราไม่สามารถเชื่อมั่นได้ว่า เราสามารถรับรู้สิ่งที่อยู่นอกเหนือ ประสบการณ์เราได้หรือไม่ หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง ได้ว่า ความรับรู้ของเราอาจจะไม่ใช่ “สิ่ง” ความรับรู้ของเราอาจจะอยู่แค่ในระดับ “ประสบการณ์ (ที่ไม่สะท้อน “สิ่ง” อย่างบริสุทธิ์) ดังนั้นหาก “คำ” กับ “สิ่ง” แยกจากกันได้ “สิ่ง” ที่ว่านี้ก็จะ เป็นเพียง “ประสบการณ์” (ที่ไม่สะท้อน “สิ่ง” อย่างบริสุทธิ์) มากกว่า ในกรณีนี้คำจึงมี ฐานะเพียงสะท้อนประสบการณ์อีกชั้นหนึ่ง หรือ คำเป็นตัวแทนประสบการณ์ เป็นภาพสะท้อน ประสบการณ์²⁰

แต่กรณีที่สอง เราจะแน่ใจได้อย่างไรว่า แม้แต่ประสบการณ์เองก็จะไม่ได้ถูก “สร้างแซม สะท้อน” เช่นเดียวกับที่ “สิ่ง” ถูก “สร้างแซม สะท้อน” เราจะแน่ใจได้อย่างไรว่าประสบการณ์ที่ถูก พูดถึงเขียนถึงจะไม่อยู่ในฐานะเดียวกับสิ่งที่ถูก ประสบมา ในเมื่อสิ่งที่เราประสบมายังกลายเป็น “ประสบการณ์ผ่านสื่อกลาง (mediated experience)” ดังที่ผู้วิจารณ์ว่า แล้วทำไมเมื่อ ประสบการณ์ถูกพูดถึงเขียนถึงจึงไม่กลายเป็น ประสบการณ์ผ่านสื่อกลางบ้างเล่า หรือคำถามที่ยิ่ง ไปกว่านั้นคือ มีประสบการณ์ที่อยู่ลอยๆ มีมาก่อน หรืออยู่โดยปราศจากการเคลือบคลุมโดยภาษาหรือไม่

(ที่ข้ามจาก “คำ” ไปสู่ “ภาษา” เพราะคงไม่มีคำที่ไม่อยู่ในระบบภาษา ฌัก แดร์ริดา (Jacques Derrida) เคยสืบสาวให้เห็นว่า การจับคู่ระหว่าง “คำ” กับ สิ่ง ประสบการณ์ ความคิด ความจริง ฯลฯ ก็ตาม เป็นการมองข้ามความสำคัญของภาษาไปสู่คำ และทำให้ภาษามีฐานะเป็นเพียงสื่อกลางของ สิ่ง ประสบการณ์ ความคิด ความจริง ฯลฯ เป็นที่คิด สำคัญในปรัชญาตะวันตก ทว่าเป็นฐานความเชื่อที่ไม่ได้วางอยู่บนหลักเหตุผล หรือความเป็นศาสตร์ ใดๆ นอกจากว่าเพื่อจัดภาษา สิ่งที่รบกวนระบบ ปรัชญาของตะวันตกมาตลอด²¹) และดังนั้นผู้ วิจารณ์จะสนใจโลกแห่งความเป็นจริงโดยมองข้าม โลกแห่งถ้อยคำไปได้หรืออย่างไร

ประการที่สอง หากการวิเคราะห์ อุดมการณ์คือการศึกษาดังปฏิบัติทางสังคม (practice) การวิเคราะห์วาทกรรมจึงมีส่วนของการ ศึกษาถึงปฏิบัติทางสังคมเช่นกัน และหากการพัฒนาไม่อาจแยกขาดจากปฏิบัติทางการพัฒนา วาทกรรมการพัฒนาก็ไม่อาจแยกขาดจากปฏิบัติการ การพัฒนาเช่นกัน ผมจึงไม่เข้าใจว่าทำไมผู้วิจารณ์ จึงมองข้ามการพูด เขียนไปสู่การพัฒนา หรือมอง ว่านักพัฒนานั้นไม่ถือว่าการพูด เขียนเป็นเรื่อง สลักสำคัญอะไร ทั้งๆ ที่ผู้วิจารณ์เองก็แสดงทัศนะ อย่างชัดเจนว่า 1. การเขียนหรือวาทกรรมมีฐานะ เป็นการต่อสู้ทางอุดมการณ์เช่นกัน ดังที่ผู้วิจารณ์ พยายามเสนอว่างานเขียนมีฐานะเป็นเครื่องมือต่อสู้

²⁰หลักปรัชญาทำงานนี้ได้แก่แนวคิดของ Immanuel Kant และ Edmund Husserl เป็นต้น

²¹โปรดดูรายละเอียดใน J. Derrida. *Of Grammatology*. (Baltimore and London: John Hopkins University Press, 1976): 1-93.

ทางอุดมการณ์ และ 2. อุดมการณ์สัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับปฏิบัติการทางสังคม ไม่เช่นนั้นผู้วิจารณ์เอง และนักเขียนแนววัฒนธรรมชุมชนตั้งมากมายจะเขียนงานทำไมถ้าไม่หวังผลทางปฏิบัติงานเขียนแนววัฒนธรรมชุมชนจึงเป็นงานที่วิเคราะห์สังคมเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคม ไม่ใช่วิเคราะห์เพื่ออธิบายหรือเพื่อเข้าใจสังคมอย่างเดียว ดังนั้นการพัฒนาแนวใหม่ก็จำเป็นต้องอาศัยอุดมการณ์ใหม่ ๆ หรืออุดมการณ์ใหม่ ๆ ก็น่าจะนำมาซึ่งการพัฒนาแนวใหม่²²

ความไม่เข้าใจดังกล่าวชวนให้ผมสงสัยว่าผู้วิจารณ์จะ (โดยจงใจหรือไม่ก็ตาม) ใช้คู่ตรงข้ามว่าด้วยการพูด เขียนกับการลงมือทำ/การพัฒนาเพื่อทำให้งานของผู้เขียนไม่เป็นประเด็นที่สลักสำคัญอะไรสำหรับข้อถกเถียงเรื่องการพัฒนา ซึ่งคู่ตรงข้ามนี้ชวนให้นึกถึงคู่ตรงข้ามที่นักเขียนแนววัฒนธรรมชุมชนมักใช้แยกตนเองในฐานะนักพัฒนา/นักปฏิบัติออกจากนักคิด/นักทฤษฎี

สำหรับงานของผู้เขียน แม้ว่าผู้เขียนจะค่อนข้างให้ความสำคัญต่อโลกแห่งถ้อยคำอย่างมาก และมีได้แสดงทัศนะ หรือมิได้ปริวิตกต่อโลกแห่ง

ปฏิบัติการทางสังคมอย่างชัดเจน ผมคิดว่าการที่ผู้เขียนพยายามชี้ให้เห็นถึงกลไกของอำนาจในงานเขียนก็คงพอแสดงให้เห็นร่องรอยของวิวิคิด วิถีเข้าใจสังคมไทยของนักพัฒนาแนวนี้ได้ส่วนหนึ่ง ที่สำคัญคือผู้เขียนแสดงความตระหนักว่า แม้ว่าแนวทางการพัฒนาแนวที่วัฒนธรรมชุมชนเสนอจะมีความแตกต่างอย่างยิ่งกับแนวทางการพัฒนากระแสหลัก แต่เมื่อพิจารณาในวิวิคิดดังกล่าวแล้ว ก็ยังคงเห็นความเหมือนกันบางอย่างตกค้างอยู่ กล่าวคือความปรารถนาที่จะพูดแทนชาวบ้าน/ชนบท การรู้เท่าทันโลกกว่าชาวบ้าน/ชนบท ตลอดจนความคาดหวังและการพยายามสร้างชุมชนตามจินตนาการของนักเขียน/นักพัฒนา (ไม่ใช่ในจินตนาการเพราะเป็นจินตนาการที่ถูกคาดหวังผลทางปฏิบัติการด้วย)

ผมคิดว่าเราไม่ควรมึนงงไขยกเว้นว่า ถ้าความจริงชุดใดเป็นความจริงชุดที่เข้าข้างคนส่วนใหญ่ที่ถูกเอารัดเอาเปรียบในสังคม และกำลังต่อสู้กับความจริงชุดที่ครอบงำสังคมอยู่ แต่ความจริงชุดนั้นยังมีคนเลื่อมใสศรัทธาไม่เท่าความจริงชุดที่ครอบงำความจริงชุดนั้นยังไม่สมควรถูกวิพากษ์วิจารณ์ และ

²²อันที่จริงความสัมพันธ์ระหว่างอุดมการณ์หรือวาทกรรม กับปฏิบัติการทางสังคมเป็นสิ่งที่นักสังคมศาสตร์ยอมรับกันมานานแล้ว ข้อถกเถียงจึงอยู่ที่ว่าความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นอย่างไรมากกว่า เป็นต้นว่าสำหรับมาร์กซิสต์ดั้งเดิม (orthodox marxist) ความสัมพันธ์นี้เป็นความสัมพันธ์เชิงกำหนดที่โครงสร้างส่วนล่างกำหนดโครงสร้างส่วนบน สำหรับมาร์กซิสต์สายตะวันตก (western marxist) อุดมการณ์มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าเศรษฐกิจ หรือสำหรับ มาร์กซิสต์อังกฤษบางคน เช่น Raymond Williams เห็นว่าการวิเคราะห์ขั้นสุดท้ายควรจะอยู่ที่ความขัดแย้งทางสังคมมากกว่าการวิเคราะห์แบบเศรษฐกิจกำหนด ส่วน Michel Foucault ปฏิบัติการทางสังคมที่เขาสนใจเป็นรูปแบบต่าง ๆ ของอำนาจที่เกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดอยู่กับความรู้ ในกรณีของ Foucault โปรดดูแนววิเคราะห์ของเขาโดยย่อได้จาก Foucault "The Order of Things" in Michael J. Shapiro ed. *Language and Politics*. (Oxford: Basil Blackwell, 1984: 108-138). ผมคิดว่าผู้วิจารณ์ย่อมคุ้นเคยกับแนวคิดเหล่านี้เป็นอย่างดี

ควรหาทางสนับสนุนว่าจะทำอะไรจึงจะมีอำนาจ
ขึ้นมาทัดเทียมหรือเหนือกว่าความจริงชุดที่ครอบงำอยู่
ดังที่ผู้วิจารณ์แสดงความเห็น ทั้งนี้เพราะไม่ว่าความ
จริงชุดนั้นจะอยู่ในฐานะอำนาจนำหรือ (อำนาจ)
ต่อต้านอำนาจนำ หากความจริงชุดนั้นพยายามบอก
ว่าความจริงของตนคมชัดสมจริงที่สุด ในระดับ
ปฏิบัติการทางสังคม ความจริงชุดนั้นก็จะต้องอยู่ใน
ความปรารถนาต่ออำนาจเบ็ดเสร็จในที่สุด และหาก
ความจริงชุดนั้นประสบความสำเร็จในการสถาปนา
อำนาจนำ ความจริงชุดนั้นก็จะต้องอยู่ในฐานะเดียวกับ
ความจริงชุดที่ตนเคยวิพากษ์ ดังนั้นไม่ว่าจะเป็น
ฝ่ายกิริยาหรือปฏิกิริยา ผมคิดว่าหากต่อสู้อยู่บนแรง
ปรารถนาต่ออำนาจในลักษณะนี้ย่อมไม่เป็นผลดีต่อ
สังคม

อย่างไรก็ตาม ท้ายที่สุด การเขียนเพื่อลด
อำนาจเบ็ดเสร็จ หรือการเปลี่ยนสถานภาพจาก
ฐานะ “ทางเลือกเดียว” ไปสู่ “ทางเลือกทางหนึ่ง”
ก็คงทำไม่ได้ง่ายๆ ดังที่ผู้วิจารณ์เข้าใจ เพราะ
นอกจากจะต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจใน
การเขียนดังกล่าวแล้ว นักเขียนแนววัฒนธรรม
ชุมชนยังจะต้องเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์ใหม่ มี
ทัศนคติต่อ “วัฒนธรรม” เสียใหม่ พยายามวิพากษ์
ขีดจำกัดของตนเอง ตลอดจนแสวงหาวิธีการนำ
เสนอใหม่ๆ ที่ตระหนักต่อประเด็นต่างๆ ที่กล่าวมา
ข้างต้น